

مفهوم و مسؤولیت مدیر سایه در حقوق شرکت‌های تجاری (مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و ایران)

محمد عیسائی تفرشی^{۱*}، حبیب رضانی آکردی^۲

۱. استاد گروه حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۱۶

دریافت: ۱۳۹۲/۴/۱۴

چکیده

مدیران شرکت‌های تجاری اشخاصی هستند که برای اداره امور شرکت انتخاب می‌شوند؛ اما همیشه مدیران منتخب در امور شرکت اعمال مدیریت نمی‌کنند، بلکه اشخاصی از پشت صحنه شرکت را مدیریت می‌کنند که بدان‌ها مدیر سایه گفته می‌شود. با توجه به آثار سوء مدیریت سایه در حقوق شرکت‌ها لازم است که مفهوم آن روشن و معیارهای شناسایی آن در راستای اعمال ضمانت اجرا ارائه شود. با بررسی معیارهای شناسایی و ضمانت اجرای اعمال مدیریت سایه در حقوق انگلیس و ایران، نتایج ذیل حاصل شده است:

مدیر سایه شخصی است که برای رهایی از مسؤولیت، شرکت را از پشت صحنه مدیریت می‌کند و در صورتی به‌عنوان مدیر سایه شناسایی می‌شود که بر اکثر اعضای هیأت مدیره کنترل مستمر داشته باشد.

مدیر سایه در حقوق انگلیس به‌عنوان مدیر شرکت محسوب می‌شود و ملزم به رعایت وظایف مدیران است و در صورت تخلف از وظایف، مسؤول واقع می‌شود، در صورتی که از

مزایای مدیریت برخوردار نیست.

مدیر سایه در حقوق ایران به موجب قواعد عام مسئولیت مدنی، مسئول واقع نمی‌شود.

واژگان کلیدی: مدیر، مدیر سایه، مسئولیت مدیر سایه، دستور مدیر سایه

۱. مقدمه

یکی از ارکان مهم شرکت‌های تجاری مدیریت آن است تا جایی که شاید بتوان آن را قوه مجریه شرکت تجاری نامید. اداره امور شرکت بر عهده این رکن قرار گرفته است و متعاقب برعهده گرفتن این وظیفه توسط مدیران، وظایف و اختیارات و همچنین مزایایی به موجب قانون برای آنان تعریف شده که از لوازم اعمال مدیریت است. اگرچه مدیران با بر عهده گرفتن این وظیفه از مزایایی برخوردار می‌شوند، لکن در معرض مسئولیت قرار می‌گیرند؛ بدین توضیح که ممکن است اعمال اختیارات و انجام وظایف منجر به ورود ضرر به شرکت شود که در این صورت، مدیران، مسئول جبران خسارت شناخته می‌شوند.

طمع برخورداری از مزایای مدیریت و انگیزه‌رهایی از مسئولیت باعث شده است که نهاد مدیریت سایه ظهور پیدا کند؛ به این توضیح که اشخاص فاقد کفایت برای دستیابی به مزایای مدیریت در سمت مدیریت قرار گرفته، دانسته یا ندانسته خطر تحمل مسئولیت را برعهده می‌گیرند و از سوی دیگر شخص دیگری کنترل شرکت را بر عهده می‌گیرد، در صورتی که از مسئولیت‌رهایی می‌یابد.

از آن‌جا که نهاد مدیر سایه در حقوق ایران مطرح نشده است و نویسندگان حقوقی نیز به بررسی این پدیده پرداخته‌اند، مفهومی ناشناخته است. در این مقاله درصدد هستیم تا با توجه به حقوق انگلیس مفهوم، معیارهای شناسایی و مسئولیت مدیر سایه را بررسی کنیم. در این راستا به سؤالات ذیل پاسخ می‌دهیم:

معیارهای شناسایی مدیر سایه در حقوق انگلیس چیست؟ ضمانت اجرای اعمال

مدیریت سایه در حقوق انگلیس چیست؟ آیا مدیر سایه در حقوق ایران مسئول واقع می‌شود؟ وضعیت حقوقی تصمیمات مدیر سایه در حقوق ایران چیست؟

۲. مدیر در حقوق شرکت‌های تجاری انگلیس

مدیر در ماده ۲۵۰ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ انگلیس تعریف شده است. به موجب ماده مذکور مدیر شخصی است که در سمت مدیریت قرار گرفته باشد، فارغ از این‌که به چه عنوانی نامیده شود. قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ در تعریف مدیر در جزئیات ورود نکرده است، این مسأله بر این مبنا استوار است که قانونگذار می‌خواهد مطمئن شود که تعریف مذکور همه کسانی را که در شرکت واجد اختیار هستند، مخصوصاً در ارتباط با اتخاذ تصمیم، دربرگیرد [۱، ص ۳۵۷]. همچنین مدیر به شخصی که مسئول همه امور مدیریتی شرکت است نیز تعریف شده است [۲، ص ۲۹۸].

۲-۱. اقسام مدیر^۱ در حقوق شرکت‌های تجاری انگلیس

واژه مدیر در حقوق شرکت‌های تجاری انگلیس شامل موارد ذیل می‌شود:

- الف) مدیر موظف^۲ که به طور صحیح توسط شرکت انتخاب می‌شود.
- ب) مدیر غیر موظف^۳ که به طور صحیح توسط شرکت انتخاب می‌شود.
- ج) مدیر بالفعل^۱ (شخصی که مقام و وظیفه مدیر شرکت را بر عهده گرفته، لکن

۱. علاوه بر اقسام ارائه شده در پژوهش حاضر، اقسام دیگری از مدیر نیز ذکر شده است که از جمله می‌توان به تفکیک مدیران به اصلی و علی‌البدل و در حقوق انگلیس، مدیر انتخابی (nominee director) و مدیر جایگزین (alternative director) اشاره کرد. البته لازم به ذکر است که اقسام ارائه شده از مدیران در این مقاله جهت تبیین موضوع کافی است. برای اطلاعات بیشتر در راجع به اقسام مدیران رجوع کنید به: شریفی آل‌هاشم، الهام‌الدین، سوء استفاده مدیران از اختیار اداره شرکت‌های سهامی (مطالعه تطبیقی)، با راهنمایی محمد عیسائی تفرشی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۹.

البته لازم به ذکر است که ترجمه دقیق این اصطلاح «مدیر اجرایی» است که در تطبیق با executive director 2. حقوق ایران از اصطلاح «مدیر موظف» استفاده شده است.

3. non-executive director

به‌درستی به‌عنوان مدیر منصوب نشده است) [۱، ص ۳۵۷].
مدیران معرفی شده، اشخاصی هستند که به موجب قانون شناسایی شده و ملزم به رعایت وظایف مدیران هستند و از مزایای مدیریت شرکت برخوردارند و مسئولیت مدیر نیز بر آنان تحمیل می‌شود.

۱-۱-۲. مدیر موظف

مدیر موظف شخصی است که نقش مشخصی را در شرکت، با توجه به قرارداد خدمت (کار) که مبتنی بر الزام مشارالیه در یک فعالیت روزانه در اداره شرکت است، بر عهده می‌گیرد. این دسته از مدیران در استخدام شرکت هستند و متناسب با وظایف مدیریتی، عنوان مرتبگی برای آنان در نظر گرفته می‌شود؛ مثل مدیر مالی [۲، ص ۴۴۱].

۲-۱-۲. مدیر غیر موظف

تعریف قانونی برای مدیر غیر موظف وجود ندارد؛ اما در تعریف آن می‌توان گفت مدیر غیر موظف شخصی است که برخلاف مدیر موظف، غیر از عضویت در هیأت مدیره شرکت، سمت اجرایی و مدیریتی دیگری ندارد و همانند سایر مدیران ملزم به رعایت وظایفی است که به موجب قانون (مواد ۱۷۰ تا ۱۷۷ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶) و رویه قضایی برای او تعریف شده است [۳، ص ۳].

۳-۱-۲. مدیر بالفعل

مدیر بالفعل شخصی است که به صورت رسمی به‌عنوان مدیر انتخاب نمی‌شود، اما همه وظایف مدیران را انجام می‌دهد و به‌عنوان مدیر تصمیم می‌گیرد. ممکن است اسناد شرکت را نیز امضا کند و سایر مدیران با او به‌عنوان مدیر رفتار می‌کنند [۴].

۳. اقسام مدیر در حقوق شرکتهای تجاری ایران

دو قسم از مدیر در حقوق شرکتهای تجاری ایران مطرح است که در ذیل بدانها می‌پردازیم:

۳-۱. مدیر موظف

در لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ مدیر موظف پیش‌بینی نشده است، لکن قانون تجارت ۱۳۱۱ در ماده ۴۸ مقرر می‌داشت: «شرکت سهامی به واسطه یک یا چند نفر نماینده موظف یا غیر موظف که از میان شرکا به سمت مدیری و برای مدت محدودی معین شده و قابل عزل می‌باشند، اداره خواهد شد». با استفاده از قانون مذکور نیز نمی‌توان به تعریفی از مدیر موظف دست یافت. تعریف پذیرفته شده به نقل از یکی از نویسندگان آن است که مدیر موظف عضوی است که علاوه بر شرکت در جلسات هیأت مدیره عهده‌دار یک سمت در شرکت نیز باشد [ص ۲۶۶].

۳-۲. مدیر غیر موظف

ماده ۱۳۴ لایحه قانونی ۱۳۴۷ در مورد حق‌الزحمه مدیر موظف وضع قاعده کرده، لکن تعریفی از آن ارائه نداده است. مدیر غیر موظف در حقوق ایران به‌عنوان شخصی شناخته شده است که غیر از مدیریت، رابطه کاری دیگری با شرکت ندارد [ص ۱۴۵].

۴. مدیر سایه^۱

یک قسم مدیر که در مقررات حقوق شرکتهای تجاری انگلیس پیش‌بینی شده است، لکن در دسته‌بندی مدیران قانونی قرار نمی‌گیرد (به‌طور قانونی انتخاب نمی‌شود)، مدیر سایه است. اصطلاح مدیر سایه ابتدا در قانون شرکتهای تجاری ۱۹۸۰ انگلیس به کار

1. shadow director

برده شده است. در توضیح این نهاد حقوقی می‌توان گفت از آن‌جا که شخصی که در جایگاه مدیر شرکت قرار می‌گیرد به مناسبت وظایف و اختیاراتی که دارد، در معرض مسئولیت قرار می‌گیرد، ممکن است شخصی به‌عنوان سهامدار عمده، برای مصون ماندن از مسئولیت، بدون منصوب شدن به‌عنوان مدیر، اختیارات مدیر شرکت را با تأیید تصنعی هیأت مدیره شرکت اعمال کند [۲، ص ۲۹۸]. در این حالت نهاد مدیرسایه مطرح می‌شود. لازم به ذکر است که اصولاً مدیر شرکت به انگیزه‌هایی از قبیل کسب سمت مدیریت و مزایای آن وضعیت موجود را می‌پذیرد. البته ممکن است پذیرش وضعیت مذکور خواست قبول‌کننده سمت مدیریت نباشد؛ زیرا در هنگام انتخاب مدیر، اشخاص با نفوذ سعی می‌کنند از اشخاصی ضعیف حمایت کرده، آن‌ها را به‌عنوان مدیر معرفی کنند که از دانش و تخصص لازم برخوردار نباشند تا از ناتوانی آن‌ها سوءاستفاده کرده، با تسلط خود بر این‌گونه مدیران فاقد درایت، در مواقع تصمیم‌گیری، دستورها و خواسته‌های خود را اعمال کنند و به اهداف از پیش برنامه‌ریزی شده خود برسند.

از نشانه‌های ذکر شده برای مدیریت سایه می‌توان به پخته‌گزینی و چاپلوس‌پروری، ابهام در اهداف سازمانی و بی‌برنامگی، تأکید افراطی بر منافع فرد یا افراد خاص فرار اندیشه‌ها از سازمان، افزایش یافتن خودی‌سازی و کاهش بهره‌وری مثبت اشاره کرد [۷]. البته می‌توان گفت که موارد مذکور از مضرات وجود مدیریت سایه نیز محسوب می‌شود.

۴-۱. تعریف مدیر سایه در حقوق انگلیس

مدیر سایه در بند ۱ ماده ۲۵۱ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ تعریف شده است. به موجب ماده مذکور مدیر سایه شخصی است که مدیران شرکت تجاری به اقدام بر مبنای دستورها و دستورالعمل‌های وی عادت کرده‌اند.^۱ تعریف مذکور همانند تعریف

1. Articl 251: "... person in accordance with whose **directions** or **instructions** the directors of the company are accustomed to act"

ارائه شده در بند ۲ ماده ۷۴۱ قانون شرکتهای تجاری ۱۹۸۵ است. در توضیح بیش‌تر راجع به مدیر سایه می‌توان گفت: شخصی است که سایر مدیران تصمیم وی را می‌پذیرند و اجرا می‌کنند. به عبارت دیگر مدیر سایه مباشر تصمیمات خود نیست، در پشت صحنه اقدام می‌کند و به صورت رسمی به‌عنوان مدیر تعیین نمی‌شود [۴]. نکته دیگر این‌که اشخاص مختلفی ممکن است به‌عنوان مدیر سایه اعمال مدیریت کنند؛ از جمله سهامداری که برای رهایی از مسؤولیت، از قرار گرفتن در نقش مدیر امتناع می‌ورزد و یا شخصی که صلاحیت تصدی سمت مدیریت را به دلیل محرومیت از قرار گرفتن در این سمت ندارد، در صورتی که مدیران را رهبری می‌کند. از نمونه‌های دیگر می‌توان به شرکتهای مادر^۱ اشاره کرد که در شرکتهای فرعی^۲ اعمال مدیریت سایه می‌کنند [۸، ص ۲۹۵]. البته به موجب بند ۳ ماده ۲۵۱ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶ برای وظایف عمومی مدیران (موضوع فصل ۲ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶)، معاملاتی که نیاز به تصویب اعضای شرکت است (موضوع فصل ۴ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶) و معامله با مدیری که تنها عضو شرکت است (موضوع فصل ۶ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶) نمی‌توان شرکت مادر را تنها به این دلیل که مدیران شرکت فرعی به اقدام بر مبنای دستور یا دستورالعمل آن عادت کرده‌اند مدیر سایه شرکت فرعی محسوب کرد.

۴-۲. معیار شناسایی مدیر سایه در حقوق انگلیس

اصطلاح «*accustomed to act*»^۳ یکی از مبانی تعریف مدیر سایه در قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶ را شکل می‌دهد که معیار مهمی در شناسایی مدیر سایه است. اصطلاح مذکور الگوی رفتاری را مشخص می‌کند [۹، ص ۴۹۶].

-
1. holding companies
 2. subsidiary companies

۲. اصطلاح «*accustomed to act*» در فارسی تحت‌اللفظی به «معتاد (عادت کرده) به اقدام» ترجمه می‌شود.

در پرونده شرکت با مسؤولیت محدود یونیسفت^۱ به معنای اصطلاح «*accustomed to act*» پرداخته شده است. در این پرونده در تفسیر اصطلاح فوق به نکات ذیل اشاره شده است:

۱. اصطلاح مذکور نباید به عنوان اقدامی تفسیر شود که در یک مورد انجام شده و به عبارت دیگر باید استمرار داشته باشد.

۲. مدیر سایه ادعایی در یک دوره زمانی، رهبری منظمی را اعمال کرده باشد.

۳. ضرورتی ندارد که مدیر سایه ادعایی بر همه فعالیت‌های شخص حقوقی اثر داشته باشد.

۴. نیاز نیست که هیأت مدیره همه تصمیمات مدیر سایه ادعایی را اعمال کند و اثبات اثر واقعی مدیر سایه ادعایی در برخی از اقدامات مدیران کفایت می‌کند [ص ۱۰، ۲].
به موجب پرونده شرکت با مسؤولیت محدود هیدرودان^۲ چهار مرحله به شرح زیر باید طی شود تا مدیریت سایه اثبات گردد:

۱. هویت مدیران تعیین شده و اقدام‌کننده. به بیان دیگر که مدیر بالفعل است یا مدیر موظف و یا غیر موظف.

۲. مدیر سایه ادعایی، مدیرانی را که اقدامات آنان در ارتباط با شرکت است هدایت می‌کند.

۳. مدیران شرکت از دستور یا دستورالعمل مدیر سایه ادعایی اطاعت می‌کنند.

۴. مدیران به پیروی از دستورات مدیر سایه ادعایی عادت کرده باشند [ص ۱۱، ۱۶۹].

علاوه بر موارد بیان شده نکات دیگری از پرونده وزیر تجارت و صنعت علیه دورل^۳ استخراج می‌شود که در شناسایی مدیر سایه حائز اهمیت است که شامل موارد زیر است:

1. *Re Unisoft Group Ltd. (No.3) [1994]*

2. *Re Heydrodan (Corby) Ltd [1994] BCC 161*

3. *Secretary of state for trade and Industry v. Deverell [2000]*

۱. هدف مقررات قانونی شناسایی مدیرانی است که برخلاف مشاوران حرفه‌ای اثر واقعی بر امور شرکت دارند. البته ضروری نیست که اثر مذکور در تمام حوزه‌های شخص حقوقی اثبات شود.

۲. برای اثبات مدیر سایه لازم نیست برداشت و انتظار هریک از گیرنده و دهنده از دستور یا دستورالعمل ثابت شود؛ بلکه در بسیاری از پرونده‌ها اثبات رابطه و اثر آن کفایت می‌کند. معیاری که برای احراز رابطه در نظر گرفته شده این است که آیا رابطه داخل در توصیف حقوقی دستور یا دستورالعمل قرار می‌گیرد یا خیر و به بیان دیگر آیا تصمیمی که از طرف مدیر سایه به مدیر یا مدیران شرکت اعلام شده است به صورت دستور یا دستورالعمل بوده است یا خیر.

۳. ضروری نیست مدیرانی که به‌درستی تعیین شده‌اند یا برخی از آنان ثابت کنند که «نقش تابع»^۱ داشته‌اند یا اختیار آنان به مدیر سایه منتقل شده است [۱۲، ص ۳۰۷].

برای این که شخصی که از پشت صحنه اقدام می‌کند، به‌عنوان مدیر سایه شناسایی شود باید اعمال هیأت مدیره را کنترل کند. کنترل باید بر اکثر مدیران باشد و بنابراین در صورتی که اقلیتی از اعضای هیأت مدیره بر طبق دستور یا دستورالعمل شخصی اقدام کنند، شخص مذکور را نمی‌توان مدیر سایه تلقی کرد [۹، ص ۴۹۶؛ ۱۳، ص ۱]. در دعوی آسیا بانک کویت علیه شرکت با مسئولیت محدود نشنال لایف^۲ به معیار مذکور اشاره شده است. همچنین در پرونده شرکت با مسئولیت محدود یونیسفت رأی بر رد ادعای مدیر سایه بودن خوانده صادر شد؛ زیرا در این پرونده دستورات شخص بیرونی، تنها توسط یکی از مدیران اجرا می‌شد [۱۳، ص ۱].

یکی از معیارهای دیگری که در شناسایی مدیر سایه به آن اشاره شده این است که دستور یا دستورالعمل مدیر سایه باید به‌عنوان اعمالی برای یک دوره زمانی باشد [۱۳، ص ۲]. به بیان دیگر می‌توان گفت مدیریت مدیر سایه در شرکت تجاری باید استمرار داشته

1. subservient role

2. *Kuwait Asia Bank EC v National mutual life nominees Ltd*

یا به بیان یکی از نویسندگان اقدام روز به روز^۱ داشته باشد [۱۴، ص ۱] تا بتوان عنوان مدیر سایه را بر او اطلاق کرد.

برای شناسایی مدیر سایه، تمایز برخی مفاهیم با مفهوم مدیر سایه ضرورت دارد که از جمله این مفاهیم «مشاور حرفه‌ای» است. در این راستا بند ۲ ماده ۲۵۱ قانون ۲۰۰۶ شخصی را که به شرکت مشاوره حرفه‌ای می‌دهد از تعریف مدیر سایه خارج کرده است. اصولاً مدیران برای انجام امور مدیریتی و برخورداری از دانش مدیریتی به سمت متخصصین این دانش روی می‌آورند؛ زیرا «مؤسسه‌ای که علاقه‌مند به دگرگونی است، لاجرم دست نیاز به سوی مراکزی دراز خواهد کرد که او را در این راه یاری دهند و به این ترتیب مشاوره مدیریت ضرورت و حقانیت می‌یابد. ... اجرای مشاوره‌ها به منظور آگاه کردن مدیران از وظایف خویش، بیان روش‌های برخورد با استانداردهای مورد نیاز و بیان عملکردهای واقعی است. داشتن دانش و معلومات در مورد فنون و مهارت‌ها و تکنیک‌های مشاوره‌ای، همچنین قابلیت‌ها و توانایی به‌کارگیری آن‌ها برای مدیران، به منظور انجام دادن وظایفشان ضرورت دارد» [۱۵، ص ۴۹].

در تفاوت بین مشاور مدیر و مدیر باید گفت که مشاور مدیر می‌تواند بر فرد، گروه یا یک سازمان تأثیرگذار باشد، ولی قدرت مستقیم برای ایجاد تغییر یا اجرای برنامه‌ها را ندارد، در صورتی که یک مدیر برای اجرای امور و تصمیم‌ها مسئولیت مستقیم دارد [۱۶، ص ۶۱]. مطلب اخیر بین مدیر و مشاور تفکیک ایجاد کرده است، لکن مشاور حرفه‌ای را از مدیر سایه تفکیک نکرده است. با توجه به مطالب بیان شده در راستای شناسایی مدیر سایه این نتیجه حاصل می‌شود که مدیر سایه هیأت مدیره را کنترل می‌کند، در صورتی که مشاور صرفاً نظر خود را راجع به موضوع مشاوره بیان می‌دارد؛ با این توضیح که جنس خدمت مشاور، راهنمایی و توصیه است [۱۶، ص ۶۰-۶۱]؛ در حالی که مدیر سایه به اکثریت هیأت مدیره دستور می‌دهد و آن‌ها اطاعت می‌کنند؛ به بیان دیگر مفهوم کنترل در این‌جا مصداق پیدا می‌کند.

1. day to day

یکی دیگر از مسائل با اهمیت در شناسایی مدیر سایه، تمیز آن از مدیر بالفعل است؛ زیرا مدیر بالفعل نیز به طور معتبر به عنوان مدیر منصوب نمی‌شود و شائبه اختلاط این دو مفهوم وجود دارد و تشخیص مدیر سایه از مدیر بالفعل گاهی اوقات گیج‌کننده است، لکن در هر صورت دو اصطلاح مترادف نیستند. در پرونده شرکت با مسئولیت محدود هیدرودان توسط قاضی جی میل^۱ توضیح داده شد که «دو اصطلاح دو گزینه هستند و در اغلب و شاید همه پرونده‌ها مانع‌الجمع هستند».[۱۲، ص ۳۰۶] در تمیز بین این دو باید گفت که مدیر سایه شخصی است که بدون این‌که خود را به‌عنوان مدیر معرفی کند نقش مدیر را در شرکت ایفا می‌کند، در صورتی که مدیر بالفعل شخصی است که بدون این‌که به صورت معتبر به‌عنوان مدیر تعیین شود نظر خود را بر اکثریت اعضای هیأت مدیره اعمال می‌کند. البته شایان توجه است که نظرهای مدیر بالفعل هموزن نظرهای مدیران قانونی^۲ شرکت است. در پرونده شرکت صنایع دریایی با مسئولیت محدود اروستم^۳ رأی داده شد که عبارت «هر شخصی که در موقعیت مدیر مشغول است»^۴ که در ماده ۲ قانون شرکت‌های تجاری ۱۹۳۰ جبل‌الطارق^۵ آمده است شامل مدیر بالفعل شرکت می‌شود. بنابراین هر وظیفه‌ای که به مدیران قانونی شرکت تحمیل شده بر مدیر بالفعل نیز الزامی است [۱۳، ص ۲]. بنابراین مدیر بالفعل برخلاف مدیر سایه به صورت مخفیانه اقدام به اعمال مدیریت نمی‌کند و متعاقب آن سعی در رهایی از مسئولیت ندارد.

۳-۴. تعریف و معیار شناسایی مدیر سایه در حقوق ایران

مدیر سایه در حقوق ایران پیش‌بینی نشده است و تعریفی نیز از آن یافت نشد. از آنجا که وجود شخصی که شرکت را به طور مخفیانه کنترل (مدیریت) می‌کند قابل انکار نیست،

1. J. Millet
2. *de jure* directors
3. *Re Eurostem Maritime Ltd.*
4. "any person occupying the position of director"
5. Companies Act 1930

جهت بررسی مسئولیت مدیر سایه در حقوق ایران شناسایی آن ضروری است. با توجه به مطالعه صورت گرفته در حقوق انگلیس می‌توان شخصی را که به طور مستمر در پشت صحنه مدیریت، با دستور دادن به اکثر اعضای هیأت مدیره برای شرکت تصمیم‌گیری می‌کند به عنوان مدیر سایه شناسایی کرد؛ زیرا هدف از تعریف مدیر سایه شناسایی اشخاصی است که برای رهایی از مسئولیت مدیر یا مدیران به طور قانونی در این سمت قرار نگرفته، لکن اعمال مدیریت می‌کنند که در سایه تعریف مذکور، این هدف در حقوق ایران نیز برآورده می‌شود. همچنین مؤثر بودن تصمیم مدیر سایه با توجه به کنترل اکثر اعضای هیأت مدیره توسط او در تعریف مذکور مستتر است.

۵. ضمانت اجرای اعمال مدیریت سایه در حقوق انگلیس

راجع به مسئولیت مدیر سایه، قانونگذار انگلیس دست به وضع قاعده نزده است. به بیان دیگر نمی‌توان در مقررات شرکت‌ها به حکم کلی صریحی که متضمن برخورد قانونگذار با مدیر سایه باشد، دست یافت. بنابراین با کنکاش در قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ سعی می‌شود تا ضمانت اجرای اعمال مدیریت سایه استخراج شود. برخی احکام قانونی راجع به ضمانت اجرای اعمال مدیریت سایه شامل موارد ذیل است:

۱. ماده ۸۲ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ متضمن الزام به افشای نام شرکت است. بند ۱ این ماده به وزیر^۱ اجازه می‌دهد مقرراتی در جهت الزام شرکت‌ها برای آشکار کردن امضا، نام و اطلاعات مشخص در موقعیت‌های معین تنظیم کند. همچنین این مقررات می‌تواند شامل نام و اطلاعات مشخص در اسناد و وسایل ارتباطی باشد. مقررات وزیر، مهیا کردن نام شرکت و اطلاعات مشخص برای اشخاصی که با شرکت مراوده تجاری دارند را نیز در بر می‌گیرد (ماده ۸۴ قانون مذکور). قانونگذار تخلف از مقررات

1. the secretary of state:

در حقوق انگلیس زمانی که از این اصطلاح استفاده شود منظور یکی از وزرای مهم است. به‌عنوان مثال وزیر امور خارجه (the secretary of state for foreign affairs).

وزیر را جرم تلقی کرده است. در نهایت بند ۲ ماده ۸۴ مقرر می‌دارد که مقرراتی که به موجب بند ۱ ماده ۸۲ تنظیم می‌شود، می‌تواند پیش‌بینی کند که با مدیر سایه در صورت تخلف، همانند سایر متخلفین (مدیران و منشی شرکت) برخورد شود.

۲. در صورتی که ماده ۱۵۴ (الزامات مربوط به تعداد مدیران) و ۱۵۵ (الزام به تعیین حداقل یک شخص حقیقی به‌عنوان مدیر) قانون شرکت‌های ۲۰۰۶ نقض شود، وزیر می‌تواند دستوری را به موجب ماده ۱۵۶ در راستای انجام الزامات مذکور صادر کند. در ادامه، بند ۶ ماده اخیرالذکر مقرر می‌دارد که نقض دستور وزیر جرم است و در صورتی که نقض از سوی مدیر سایه صورت گیرد با او همانند کارمند^۱ شرکت برخورد می‌شود.

۳. به موجب ماده ۱۶۲ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶، شرکت‌ها ملزم به ثبت مشخصات مدیران (مذکور در ماده ۱۶۳ و ۱۶۴) هستند. لازم به ذکر است که مقررات دیگری راجع به ثبت مشخصات مدیران در ماده ۱۶۲ پیش‌بینی شده است که پرداختن بدان‌ها در فرصت نوشتار حاضر نیست. در ادامه قانونگذار در بند ۶ ماده مذکور تخلف از ثبت مشخصات مدیران و سایر مقررات مربوط به ثبت مشخصات مدیران را جرم تلقی کرده و مدیر سایه را نیز در صورت تخلف مشمول مجازات دانسته است.

۴. انعقاد برخی از معاملات توسط مدیران^۲ نیازمند تصویب اعضای شرکت است. در صورتی که مدیران شرکت بدون تصویب اعضای شرکت، این معاملات را انجام

1. officer:

قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ از واژه مذکور تعریفی ارائه نداده است، لکن به موجب ماده ۱۲ قانون مذکور کارمند شرکت شامل مدیر، منشی (secretary) و حسابرس (auditor) می‌شود [۲، ص ۲۵۵ به بعد].

۲. قرارداد خدمت طولانی مدت (موضوع ماده ۱۸۸ و ۱۸۹ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶)، معاملات اموال اساسی (به موجب بند ۲ ماده ۱۹۱ اموال اساسی اموالی است که ارزش آن بیش از ده درصد دارایی شرکت است که این ده درصد باید بیش‌تر از ۵۰۰۰ پوند باشد؛ همچنین اموالی که بیش‌تر از ۱۰۰۰۰۰ پوند ارزش داشته باشد) (موضوع مواد ۱۹۰-۱۹۶ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶) و قرض، شبه‌قرض (به موجب ماده ۱۹۹ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ شبه‌قرض به معنای تعریف شده است که به موجب آن وام‌دهنده (شرکت) مبالغی را از طرف مدیر یا اشخاص وابسته به او پرداخت می‌کند. البته با این شرط که مدیر یا اشخاص وابسته به وی وام دریافت شده را بازپرداخت کنند) و معاملات اعتباری (موضوع مواد ۱۹۷-۲۱۴ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶).

دهند با ضمانت اجرای مدنی مواجه خواهند شد. ماده ۲۲۳ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶ با مدیر سایه در صورت تخلف از مقررات راجع به معاملات، همانند مدیر قانونی شرکت برخورد می‌کند. به بیان دیگر، مسؤولیت مدیر سایه در صورت تخلف از الزام فوق‌الذکر همانند مسؤولیت مدیر قانونی شرکت است.

۵. به موجب بند ۱ ماده ۲۲۷ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶ قرارداد کار مدیر^۱، قراردادی است که به موجب آن مدیر شرکت متعهد می‌شود که شخصاً خدماتی را برای شرکت و یا شرکت فرعی انجام دهد. در ماده ۲۲۸ قانون مذکور قانونگذار شرکت را به منظور بازرسی، ملزم به نگهداری اسناد مربوط به قرارداد کار مدیران کرده که تخلف از آن جرم است. همچنین عدم رعایت حق اعضای شرکت، مبنی بر بازرسی^۲ و درخواست کپی اسناد مربوط به قرارداد کار مدیران نیز جرم‌انگاری شده است. در همین راستا ماده ۲۳۰ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶ مقرر می‌دارد که در این فصل (فصل ۵: قرارداد کار مدیر) مدیر سایه به‌عنوان مدیر شرکت^۳ تلقی می‌شود. بنابراین مسؤولیت مدیر سایه همانند مسؤولیت سایر مدیران است.

۶. موضوع ماده ۱۸۲ قانون شرکتهای تجاری ۲۰۰۶ راجع به وظیفه مدیر مبنی بر «اعلام منفعت معاملات موجود»^۴ است؛ بدین توضیح که مدیر شرکت ملزم است میزان و ماهیت منافعی را که به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، به موجب معاملات با شرکت تحصیل می‌کند اعلام دارد. تخلف از الزام ماده فوق‌الذکر به موجب ماده ۱۸۳ جرم است. در ادامه قانونگذار انگلیس در ماده ۱۸۷ قانون ۲۰۰۶ مدیر سایه را به‌عنوان مدیر شرکت، ملزم به رعایت وظیفه مذکور کرده است^۵ و متعاقب آن مدیر سایه نیز در

1. directors' service contract

2 inspection

3. «a shadow director is treated as a director»

4. declaration of interest in existing transaction

5. section 187: « (1) The provisions of this Chapter relating to the duty under section 182 (duty to declare interest in existing transaction or arrangement) apply to a shadow director as to a director, but with the following adaptations. »

صورت تخلف با ضمانت اجرای کیفری مواجه می‌شود.

۷. بند «د» ماده ۲۲۳ قانون ۲۰۰۶ مدیر سایه را در تخلف از مقررات مواد ۲۱۵ تا ۲۲۲ به‌عنوان مدیر شرکت تلقی کرده است؛ بدین توضیح که پرداخت ضرر شغلی^۱ به مدیر شرکت باید به تصویب اعضای شرکت برسد و تخلف از مقررات مذکور (پرداخت ضرر شغلی توسط مدیران بدون تصویب اعضای شرکت) با ضمانت اجرای مدنی (ماده ۲۲۲ قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶) مواجه خواهد شد. در همین راستا قانونگذار تخلف مدیر سایه از مقررات مواد ۲۱۵ تا ۲۲۱ قانون مذکور را با ماده ۲۲۲ تضمین کرده است. قانونگذار در ماده ۲۲۳ مدیر سایه را به‌عنوان مدیر قانونی شرکت شناسایی و ضمانت اجرای ماده ۲۲۲ را بر مدیر سایه همانند سایر مدیران متخلف تحمیل کرده است.

شایان توجه است که نمونه‌های دیگری نیز در راستای مسئولیت مدیر سایه در قانون ۲۰۰۶ پیش‌بینی شده است که برای پرهیز از اطاله مطلب از بیان آنان خودداری می‌کنیم.

یکی از نویسندگان در ارتباط با پیش‌بینی مدیرسایه در قانون شرکت‌های تجاری ۱۹۸۵ بیان می‌دارد که هدف قانونگذار تحمیل برخی تعهدات، مسئولیت‌ها و ممنوعیت‌ها به اشخاصی است که به‌عنوان مدیر شرکت تلقی نشده‌اند، لکن به‌عنوان مدیر اقدام می‌کنند. البته اشخاص مذکور حقوق و اختیاراتی در ارتباط با شرکت کسب نمی‌کنند [۱۷، ص ۵۳۱]. یکی دیگر از نویسندگان در این راستا بیان می‌دارد: «اگر هیأت مدیره شرکت به اقدام بر مبنای دستورها یا دستورالعمل‌های مدیران سایه عادت کند، مدیران سایه به‌عنوان مدیران قانونی شرکت شناخته می‌شوند» [۲، ص ۲۹۸]. بنابراین مدیر سایه در حقوق انگلیس در انجام وظایف قانونی و مسئولیت‌های ناشی از عدم انجام وظایف و یا تخلف از آنان همانند مدیر قانونی است و شایان توجه است که او از مزایای

1. Payment for loss of office:

پرداخت برای ضرر شغلی پرداخت‌هایی هستند که به مدیر شرکت یا مدیر سابق آن جهت جبران ضرر شغلی آنان به‌عنوان مدیر، یا برای هر ضرر شغلی دیگری در ارتباط با شرکت و یا شرکت فرعی صورت می‌گیرد.

مدیریت برخوردار نیست. در این راستا می‌توان به پرونده شرکت با مسؤولیت محدود بازل علیه شرکت با مسؤولیت محدود اپل استرالیا^۱ اشاره کرد. شرکت بازل ورشکست شد و از آنجا که در دوران فعالیت، شرکت اپل و مدیر اجرایی آن بر شرکت بازل اعمال مدیریت سایه کردند دادگاه آن‌ها را مسؤول ورشکستگی اعلام کرد. با توجه به مطالب بیان شده، استنباط می‌شود که قانونگذار با تحمیل وظایف و مسؤولیت مدیر قانونی در پی مجازات (مدنی) مدیر سایه بوده است.

۶. ضمانت اجرای اعمال مدیریت سایه در حقوق ایران

در عمل وجود مدیر سایه در حوزه شرکت‌ها انکارناپذیر است. از سوی دیگر در ارتباط با نهاد حقوقی مدیر سایه که در حقوق انگلیس مورد پذیرش واقع شده است، در حقوق ایران خلأ قانونی وجود دارد. حال سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا می‌توان مدیر سایه را به واسطه تصمیمات مؤثر مستمر، همانند سایر مدیران، مسؤول تخلفات و زیان‌های وارده دانست؟ در پاسخ به این سؤال مسأله را ذیل دو عنوان «مسؤولیت تخلف از الزامات قانونی» و «مسؤولیت ناشی از تصمیمات» تفکیک کرده، بدان‌ها می‌پردازیم. سؤال قابل بررسی دیگر «وضعیت حقوقی تصمیمات مدیر سایه» است که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۶-۱. مسؤولیت تخلف از الزامات قانونی

قانون بر مدیران به‌عنوان اشخاص اداره‌کننده شرکت، در راستای اداره شرکت، الزاماتی را تحمیل کرده است که تخلف از این الزامات برای آنان مسؤولیت ایجاد می‌کند. از جمله این الزامات می‌توان به مواد ۹۲ و ۱۲۰ (دعوت از مجامع عمومی)، ۱۲۳ (تنظیم صورتجلسه)، ۱۲۴ (انتخاب مدیر عامل)، ۱۳۷ و ۱۳۸ (گزارش وضع مالی شرکت و کسر

1. Buzzle Operations Pty Ltd (in liq) v Apple Computer Australia Pty Ltd [2010] NSWSC 233 and [2011] NSWCA 109

اندوخته قانونی) و ۱۷۶ (گزارش در مورد سلب حق تقدم) اشاره کرد. متعاقب تخلف مدیران از الزامات قانونی مذکور، ممکن است علیه آنان اقامه دعوا شود. حال سؤال این است که آیا مدیر سایه در صورت عدم رعایت الزامات قانونی متخلف محسوب می‌شود؟ شاید در ابتدا این تصور در ذهن تداعی شود که مدیر سایه نیز چون سایر مدیران به طور مؤثر در شرکت تصمیم‌گیری می‌کند و بنابراین ملزم به رعایت الزامات مقرر برای مدیران است، لکن این تصور و جاهت قانونی ندارد؛ زیرا اولاً قانون تجارت ایران و لایحه قانونی ۱۳۴۷ نهاد مدیر سایه را پیش‌بینی نکرده است. ثانیاً منظور قانونگذار از مدیران در مواد مذکور، مدیرانی است که با رعایت مقررات قانونی تعیین شده‌اند. به بیان دیگر، نهاد مدیر سایه در حقوق ایران شناخته شده نیست و لذا تحمیل وظیفه بر او نیز موضوعیت ندارد. ثالثاً منطق حقوقی ایجاب می‌کند که ایجاد تکلیف به حکم حاکم باشد. بنابراین تا زمانی که قانونگذار مدیر سایه را همانند مدیر قانونی شرکت مسئول تخلف از الزامات قانونی معرفی نکرده است، تحمیل مسؤلیت ناشی از عدم انجام الزامات مذکور توجیه حقوقی ندارد.

۶-۲. مسؤلیت ناشی از تصمیمات

عناصر مشترک مسؤلیت مدنی شامل وجود ضرر، ارتکاب فعل زیانبار و رابطه سببیت است که رابطه سببیت حلقه ارتباطی میان فعل و زیان در مسؤلیت مدنی است [۱۸، ص ۱۵]. در بحث حاضر، فرض بر این است که با تصمیماتی که از سوی مدیر سایه اتخاذ می‌شود به شرکت ضرر وارد می‌آید و بنابراین در فرض ما وجود ضرر و فعل زیانبار (تصمیم) به‌عنوان دو رکن از ارکان مسؤلیت مدنی موجود است.

به‌عنوان مقدمه، ضروری است بیان شود که تصمیمات شرکت از جانب هیأت مدیره اتخاذ می‌شود که باید به تصویب اکثریت اعضای آن برسد تا جاهت قانونی بیابد. بنابراین به نظر می‌رسد در فرض مطروح مدیر سایه (تصمیم‌گیرنده) و هیأت مدیره (امضاکننده تصمیم) در ورود ضرر به شرکت دخالت داشته‌اند، بنابراین بحث تعدد

اسباب مطرح می‌شود. در موضوع تعدد اسباب نظریات مختلفی مطرح شده که شامل نظریه برابری اسباب، سبب نزدیک و بی‌واسطه، سبب مقدم در تأثیر و سبب متعارف و اصلی می‌شود [۱۹، ص ۴۶۱-۴۷۷]. به موجب نظریه‌های مذکور نتایج متفاوتی حاصل می‌شود و بر مبنای برخی نظریه‌ها، مدیر سایه مسئول تلقی می‌شود. لکن در بحث حاضر رکن سوم از ارکان مسئولیت موجود نیست تا نوبت به مسئولیت مدیر سایه مطابق با نظریه‌های مذکور برسد، زیرا «سبب پدیده‌ای است که از وجودش وجود و از عدمش عدم لازم [می‌آید]» [۱۹، ص ۴۴۸]؛ در صورتی که میان فعل مدیر سایه و ضرر وارد شده رابطه سببیت برقرار نیست. به عبارت دیگر ضرر متناسب به مدیر سایه نیست؛ زیرا همان‌طور که پیش‌تر آمده است تصمیماتی که در هیأت مدیره اتخاذ می‌شود باید به امضای اعضای آن برسد^۱ تا وارد مرحله اجرا شود و برای هریک از اعضای هیأت مدیره نیز این حق وجود دارد که از امضا امتناع کند.^۲ بنابراین با امضای هیأت مدیره رابطه سببیت قطع می‌شود.

در صورتی که هیأت مدیره از سوی شخصی مجبور به امضا شود، از آن‌جا که در حقوق ایران نهاد مدیریت سایه پیش‌بینی نشده است و با توجه به این‌که در حقوق انگلیس اقدام بر مبنای تصمیم مدیر سایه توسط مدیران قانونی باید بر مبنای عادت باشد نه اجبار، این سؤال مطرح می‌شود که آیا شخص مجبور کننده را می‌توان به‌عنوان مصداقی از مدیر سایه مورد مطالعه قرار داد؟ در پاسخ باید گفت که شخص مذکور مدیر سایه محسوب نمی‌شود؛ زیرا اگرچه در حقوق ایران مدیر سایه پیش‌بینی نشده است، لکن اعمال مدیریت بدین معنا است که تصمیمات مدیریتی به طور قانونی اعمال شود و متعاقباً مدیر سایه نیز کسی است که تصمیمات خویش را از طریق قانونی

۱. ماده ۱۲۳ ل.ا.ق.ت: «برای هریک از جلسات هیأت مدیره باید صورتجلسه‌ای تنظیم و لااقل به امضای اکثریت مدیران حاضر در جلسه برسد. در صورتجلسات هیأت مدیره نام مدیرانی که حضور دارند یا غایب می‌باشند و خلاصه‌ای از مذاکرات و همچنین تصمیمات متخذ در جلسه با قید تاریخ در آن ذکر می‌گردد...».

۲. ماده ۱۲۳ ل.ا.ق.ت: «... هریک از مدیران که با تمام یا بعضی از تصمیمات مندرج در صورتجلسه مخالف باشد نظر او باید در صورتجلسه قید شود.».

(امضای صحیح مدیران قانونی) اعمال کند و در غیر این صورت تصمیمات از اساس باطل است و مدیریت مصداق پیدا نمی‌کند. بنابراین شخص مجبورکننده مدیر سایه محسوب نمی‌شود تا مسؤولیت وی در این نوشتار مورد مطالعه قرار گیرد.

۶-۳. وضعیت حقوقی تصمیمات مدیر سایه

به موجب ماده ۲۷۰ ل.ا.ق.ت. «هرگاه مقررات قانونی در مورد ... تصمیماتی که توسط هریک از ارکان شرکت اتخاذ می‌گردد رعایت نشود بر حسب مورد بنا به درخواست هر ذینفع بطلان ... تصمیمات مذکور به حکم دادگاه اعلام خواهد شد لکن مؤسسين و مدیران و بازرسان و صاحبان سهام شرکت نمی‌توانند در مقابل اشخاص ثالث به این بطلان استناد نمایند». ماده مذکور این سؤال را در ذهن ایجاد می‌کند که آیا تصمیماتی که از سوی مدیر سایه اتخاذ می‌شود خلاف مقررات است؟

شاید در ابتدا این تصور در ذهن تداعی شود که چون اراده مجمع عمومی مؤسس و عادی از انتخاب مدیر این است که تصمیمات را شخصاً اتخاذ کند، بنابراین اتخاذ تصمیم از سوی مدیر سایه و جاهت قانونی ندارد. این تصور مورد قبول نیست؛ زیرا تصمیماتی که از سوی مدیر سایه اتخاذ می‌شود باید به امضای اعضای هیأت مدیره برسد. بنابراین با توجه به مراتب فوق باید بر این عقیده بود که در حقوق ایران تصمیمات مدیر سایه در نهایت به‌عنوان تصمیمات قانونی مدیر قانونی شرکت محسوب می‌شود.

۷. نتیجه‌گیری

نهاد مدیر سایه یکی از نهادهای حقوقی شناخته شده در حقوق انگلیس است که در راستای جلوگیری از تقلب نسبت به قانون پیش‌بینی شده است؛ با این توضیح که شخصی در پشت صحنه، مدیریت شرکت را اعمال می‌کند، لکن از آن‌جا که مدیریت او مخفیانه است از مسؤولیت در امان می‌ماند و بار مسؤولیت بر شخصی که نقشی در

مدیریت شرکت ندارد، لکن به‌عنوان مدیر انتخاب شده، قرار می‌گیرد. قانون شرکت‌های تجاری ۲۰۰۶ انگلیس برای جلوگیری از تالی فاسد بیان شده مدیر سایه را به‌عنوان مدیر قانونی شرکت شناسایی کرده است، لکن این شناسایی صرفاً در حوزه تعهدات، وظایف و مسؤولیت‌های ناشی از تخلفات و تعهدات است؛ در صورتی که از مزایای مدیریت برخوردار نمی‌شود. لازم به ذکر است که مقدمه لازم برای تحمیل مسؤولیت بر مدیر سایه، شناسایی او است که راجع به این مسأله آرای متعددی صادر شده که با توجه به این آرا می‌توان گفت که مدیر سایه شخصی است که:

اولاً به‌عنوان مدیر شرکت انتخاب نمی‌شود و به‌عنوان مدیر بالفعل نیز اقدام نمی‌کند.
ثانیاً اکثر مدیران قانونی شرکت از تصمیمات او تبعیت کنند.
ثالثاً کنترل وی بر شرکت به صورت مستمر و روز به روز باشد.

رابعاً مدیران قانونی شرکت به تبعیت از دستورها یا دستورالعمل‌های وی عادت کرده باشند.
در حقوق ایران اگرچه نهاد مدیر سایه در قانون پیش‌بینی نشده است، لکن در عمل وجود مدیری که از پشت صحنه شرکت را اداره کند قابل انکار نیست. اما مسأله شناسایی مدیر پشت صحنه مطرح می‌شود. تعریفی که می‌توان ارائه داد این است که مدیر سایه شخصی است که به صورت مستمر از پشت صحنه تصمیمات خود را توسط اکثر اعضای هیأت مدیره در شرکت اعمال می‌کند. در صورت پذیرش این تعریف از مدیر سایه در حقوق ایران باید بر این عقیده بود که چنین مدیری با مسؤولیت مواجه نمی‌شود؛ زیرا به موجب قواعد عام مسؤولیت مدنی رابطه سببیت بین تصمیم مدیر سایه و ایجاد ضرر به موجب پذیرش تصمیم وی توسط مدیر قانونی قطع می‌شود.

۸. پیشنهاد

از آن‌جا که امکان عملی اعمال مدیریت از سوی مدیر سایه در شرکت‌های تجاری ایران وجود دارد که نتایج منفی نیز به همراه خواهد داشت و با توجه به قواعد عام مسؤولیت مدنی نمی‌توان مسؤولیت را بر مدیر سایه تحمیل کرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود قانونگذار

ایران مدیر سایه را به‌عنوان مدیر قانونی پیش‌بینی کند و مقرراتی را در راستای شناسایی و مسؤولیت مدیر سایه در قوانین مربوط به شرکت‌های تجاری تنظیم کند.

۹. منابع و مآخذ

- [1] Saleem Sheikh, *A Guide to the Companies Act 2006*, First edition, Routledge-Cavendish, New York, 2008.
- [2] ACCA, PAPER F4: CORPORATE AND BUSINESS LAW (ENGLISH), Fourth edition, BPP Learning Media Ltd., London, June 2009.
- [3] Derek Higgs, " *Review of the role and effectiveness of non-executive directors*", London, June 2002. available at: www.dti.gov.uk/cld/non_exec_review
- [4] Directors, their duties and powers, June 2011: Available in (at: 2013/3/8): <http://www.insolvencydirect.bis.gov.uk/freedomofinformation/technical/technicalmanual/Ch73-84/Chapter%2075/Part%208/Part%208.htm>
- [۵] کاویانی، کوروش، حقوق شرکت‌های تجاری، ج ۲، تهران، میزان، ۱۳۸۹.
- [۶] اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت (شرکت‌های تجاری)، ج ۲، چ ۹، تهران، سمت، ۱۳۸۵.
- [7] http://www.semnanprisons.ir/index.php?Module=SMMArticles&SMMOp=View&SMM_CMD=&PageId=36
- [8] Andrew Hicks and S.H Goo, *Cases and material on Company law*, Second edition, Blaskstone Press Ltd., 1999.
- [9] James O'Donald, *Lender Liability: English Edition*, First edition, Sweet and Maxwell, 2005.
- [10] Sherman Yan, Ludwig Ng, Julie Leung, "Shadow Directors Liable as Directors", *ONC Lawyers*, January 2010.
- [11] LE Talbot, *Critical Company Law*, First edition, Routledge-Cavendish,

New York, 2008.

[12] John Birds, Robert Hildyard QC, Robert Miles QC and Nigel Boardman, (), Annotated Companies Legislation, First edition, Oxford University Press, 2010.

[13] Richard Buttigieg, Partner and Danielle Vila, *Shadow and De Facto Directors*, Hassan, available at(2013/5/26):

<http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CDEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.gibraltarlaw.com%2Fimages%2Fphotos%2Fshadow-and-de-facto-directors.pdf&ei=xXVqUfTsfcrjswbr3IHADg&usq=AFQjCNHT-j7rIQbFJTKkb8iOFwGvLT-YZw&sig2=Vk95K1214ueEBEWdofLaVA&bvm=bv.45175338,d.Yms>.

[14] Quinlan, Michael, "The test for shadow/de facto directors", Thomson's FindLaw Australia, 2013. available at:

<http://www.findlaw.com.au/articles/880/the-test-for-shadowde-facto-directors.aspx>.

[۱۵] یارندی، سیدمحسن، بی شمار، علی اصغر (مترجمان)، «مشاوره و مدیریت»، ماهنامه تدبیر، س ۱۷، ش ۱۶۷، ۱۳۸۵.

[۱۶] رشیدی، لایلا، «مبانی مشاوره مدیریت»، ماهنامه تدبیر، س ۱۹، ش ۱۹۱، ۱۳۸۷.

[17] Robert R. Pennington, *Company Law*, sixth edition, London, Butterworth, 1990.

[۱۸] خدابخش، عبدالله، بیمه و حقوق مسئولیت مدنی، تهران، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه، ۱۳۸۸.

[۱۹] کاتوزیان، ناصر، الزامهای خارج از قرارداد، ج ۱، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.